

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

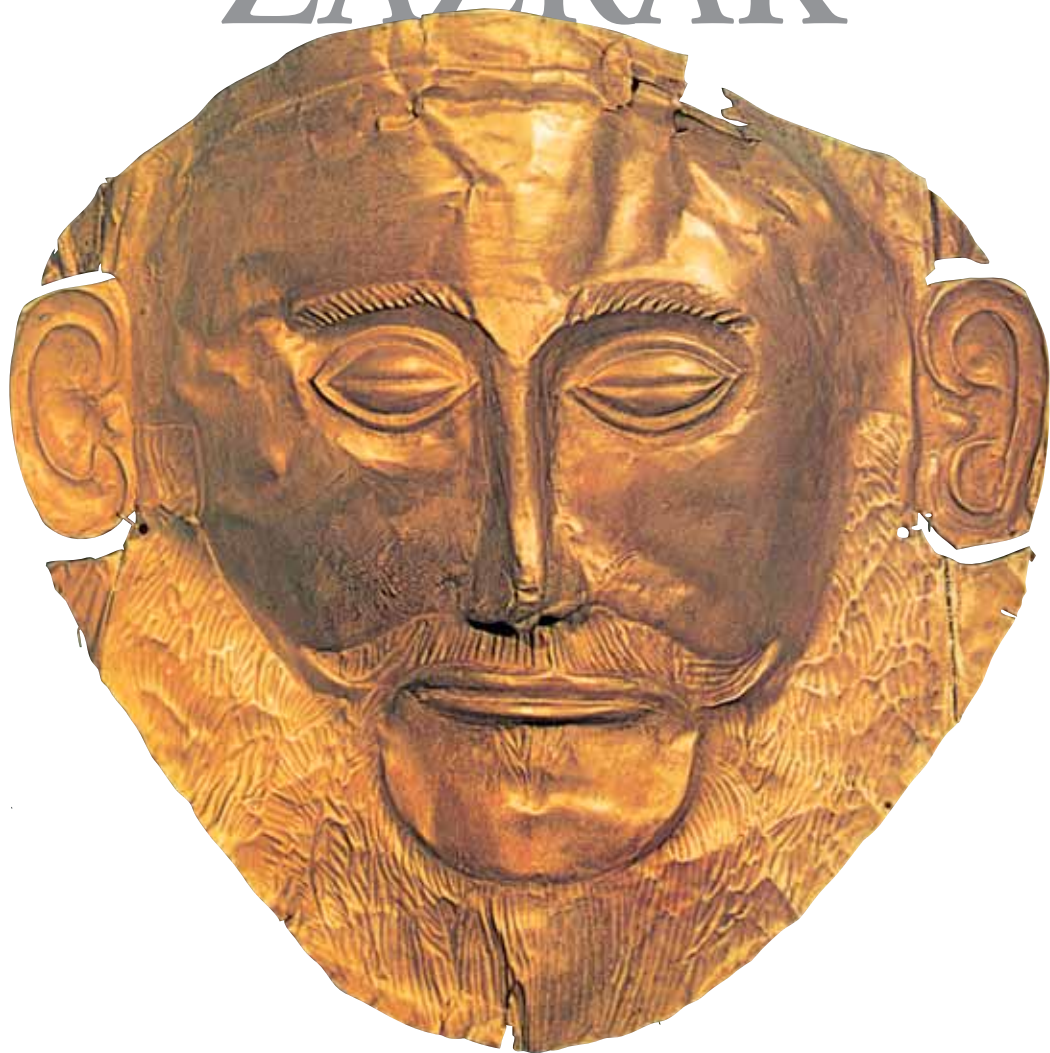
GRÉCKY
ZÁZRAK

VOJTECH ZAMAROVSKÝ
GRÉCKY
ZÁZRAK

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

GRÉCKY ZÁZRAK

© Vojtech Zamarovský 1990, 2002
Photography © Peter Zamarovský, archív 2002
Illustrations © Dana Chvalovská 2002
Design © Lubomír Mika 2002
Slovak edition © PERFEKT 2002

8. zväzok súborného diela Vojtecha Zamarovského

Vojtech Zamarovský
GRÉCKY ZÁZRAK

Druhé slovenské vydanie, v rámci súborného diela vydanie prvé
Odborná konzultácia a autor obrazového scenára
Doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.
Autori fotografií Dr. Peter Zamarovský a archív
Autorka ilustrácií Dana Chvalovská
Grafická úprava Lubomír Mika

Vydal Perfekt, a.s., Karpatská 7, 811 05 Bratislava, ako svoju 274. publikáciu.
Rok vydania 2002
Zodpovedná redaktorka Elena Linzbothová
Jazyková redaktorka Veronika Šimovičová

Sadzba a zalomenie Alias Press, Bratislava
Vytlačili Tlačiarne Banská Bystrica

ISBN 80-8046-103-1

OBSAH

VOJTECH
ZAMAROVSKÝ

GRÉCKY
ZÁZRAK

ÚVODOM	9
I. GRÉCKO PREDHISTÓRIE A MÝTOV	13
1. NAJSTARŠIA HELADA	14
Hlavné mesto Atény / Štyri tisícročia: krajina a ľud / „Báječný egejský svet“ / Stará a nová vlasť Grékov / Dejiny Európy sa začínajú na Kréte? / Hrady a poklady achájskych kráľov / Dórska invázia	
2. VEK BOHOV A HRDINOV	39
Vysoký snežný Olymp / Kráľ Oidipus a „siedmi proti Tébam“ / Heraklových dvanásť prác / Perseus a Iason: hrdinovia ďalekých ciest / Atény od Kekropa po Tesea / Trójska vojna a Odyseova odysea / „Zahynuli všetci, čo boli najlepší bohatieri!“	
3. BÁSNICI, KOPÁČI, DEJEPISCI	65
Poézia a história / Schliemann objavuje Tróju / Krétsky labyrint: Evans a Ventris / Cesty archeológie / Gréci o svojej minulosti / Dnešný stav bádania / Kniha dejín takmer bez bielych stránok	
II. ARCHAICKÉ GRÉCKO	89
4. DÓROVIA, IÓNOVIA, AIOLOVIA	90
Dlhé stáročia temna / Sformovanie gréckych kmeňov / Hospodárske zriadenie, slobodní a otroci / Veľká kolonizácia / „Vojna je vec mužov...“ / Mosty k dorozumeniu: Olympia a Delfy / Panhelenizmus	
5. ŠTÁTY A ZÁKONY	117
Polis, grécky miništát / Aristoteles: 158 rozličných ústav v Grécku / Tyránia ako pokroková forma vlády / Spartské spoločenstvo rovných / Aténska cesta k demokracii / Poriadok a moc, nepokoj a pokrok	

6. RANÁ GRÉCKA KULTÚRA	141
Homér a „homérska otázka“ / Stratení a zachránení básnici / „Hudba a spev ducha všetkých blaží“ / Umenie rozkvitnuté na vázoch / Sochy z mramoru, sochy z bronzu / Stavitelia chrámov: dórsky, iónsky a korintský sloh / Mudrci a vedci	
III. KLASICKÉ GRÉCKO	175
7. GRÉCKO-PERZSKÉ VOJNY	176
Svet okolo Helady / Perzská expanzia a grécky boj za slobodu / Bitka pri Maratóne / Kráľ Leonidas a hrdinovia od Termopýl / Míľniky dejín: Salamis, Plataje, Mykalé / Víťazstvo na západe: Himera / Ako poraziť obra?	
8. ZLATÝ VEK ATÉN A ZBRANE SPARTY	198
Gréci po víťazstve: partneri a súper i / Periklove Atény, čiže demokracia v praxi / Sparta po zemetrasení / Bratovražedná peloponézská vojna / Kontrarevolúcia a teror pod Akropolis / Pád hegemonov / Téby a Syrakúzy na výslni slávy	
9. UMENIE KLASICKEJ DOBY	225
„Aká doba, taká architektúra“ / Stavby po Partenóne / Feidias a giganti medzi sochármi / Maľby, po ktorých ostal len odlesk / Vznik divadla; antic-ká tragédia a komédia / Básnici, spisovatelia, rečníci / Mlčali Múzy, keď hovorili zbrane?	
10. VEDA, TECHNIKA, CIVILIZÁCIA	267
Filozofia ako pokladnica všetkých vedomostí / Výboje materializmu; Demokritove atómy / Sokrates, Platón a Front idealizmu / Spory okolo sofistov / Príroda a človek: základy vedeckého lekárstva / Exaktné vedy a technika / Grécky spôsob života	
IV. GRÉCKO A HELENISTICKÝ SVET	299
11. ALEXANDER VEĽKÝ A DIADOCHOVIA	300
Vzostup Macedónie / Bitka pri Chaironei: podmanenie či zjednotenie Grékov? / Alexander dobýja svet / Modlitba v Opide a smrť v Babylone / Rozpad veľkoríše / Ptolemaiovci, Seleukovci, Antigonovci / Nenapísaná Aischylova tragédia	
12. HELENISTICKÁ KULTÚRA	328
Hranice helenizmu / „Najuniverzálnejšia hlava medzi filozofmi“ / Epikurova záhrada a Diogenov sud / Eukleides, Archimedes a ich druhovia / Neskorá poézia a nová komédia / Výtvarné umenie: zasa len najstručnejší prehľad / Odkaz budúcim vekom	

Nad obzor sa vynára Rím / „Pyrrhovo víťazstvo“ / Spartskí králi robia revolúciu / Spolky štátov a štáty tyranov / Kríza bez východiska / Stratená bitka pri Korinte roku 146 pred n. l. / Rím pánom Helady

ZÁVEROM

375

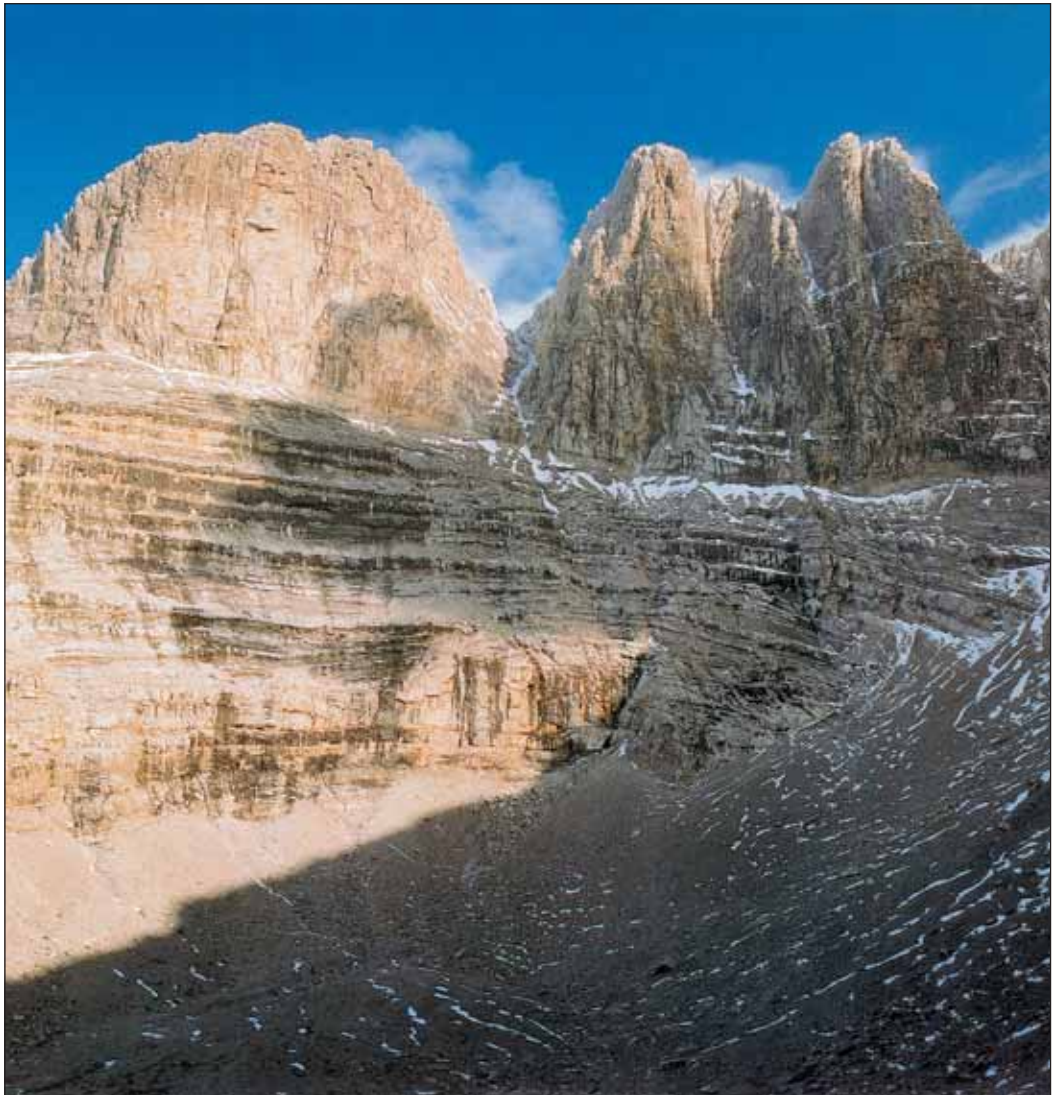
PRÍLOHY
GRÉCKE MIERY A VÁHY

377

PREHĽAD LITERATÚRY

378

Táto kniha nás vedie do slnečnej Helady. Do Atén pod Akropolis a do hrdinskej Sparty, do Mykén bohatých zlatom a do legendárneho Knossu, do Olympie a Delf, do Korintu, na Délos, na Rodos a do iných miest, slávnych dnes ako pred vekmi. Do krajiny, kde žili „ľudia rovní bohom“ i sebe navzájom, do čarovnej krajiny, kde „zázrak je kvetom nutnosti“.

Je to krajina uprostred trblietavých morí posiatych stovkami ostrovov, veľhory sa v nej striedajú so šírymi rovinami a rušné prístavy s tichými dedinkami, rastú v nej palmy a jedle a platany, do modrého neba v nej čnejú stĺpy mramorových chrámov, v tóni jej hájov driemu tisícročia. Stojá v nej mestá z čias, keď dnešné svetové metropoly neboli ani dedinami. Píše sa v nej písmom, ktoré bolo prastaré, keď sa zrodila naša abeceda, rozpráva sa v nej jazykom, ktorý nemá na svete priameho príbuzného. Možno v tomto písme neprecítame jediný nápis a tomuto jazyku vonkoncom nerozumieme. Napriek tomu sa tu cítime okamžite doma. Poznáme túto krajinu totiž lepšie, ako si zvyčajne myslíme: jej mestá a architektonické pamiatky, diela jej sochárov a básnikov, jej filozofov, jej hrdinov, jej dávnych bohov. Každý človek z Európy (alebo pôvodom z Európy, nech žije v hociktovej generácii, na hociktorom svetadieli) nosí z nej kus v sebe. Prichodíme si v nej ako vo svojej pravlasti.

Vďačíme jej, totiž jej ľudu, za základy našej kultúry a civilizácie. Isteže nie iba jej, ale...

V Grécku dospel ľud po prvý raz v dejinách k poznaniu, že si vie sám vládnuť, a vznikol v ňom prvý štát, v ktorom si sami dali ústavu. Pokiaľ inde prekročili ľudia štádium predštátnej organizácie, dospeli len k despotickým alebo teokratickým štátom, kde vládcovia boli bohmi alebo zástupcami bohov na zemi a ľud poddanou masou. Gréci prví pochopili, že vzťahy medzi ľuďmi vytvárajú ľudia a že záujmy slobodných jednotlivcov možno uviesť do súladu so záujmami organizovanej spoločnosti. Človek sa stal po prvý raz občanom a vláda sa tu stala po prvý raz vládou ľudu: demokraciou.

Gréci položili základy všetkých hlavných odborov vedy. V matematike, fyzike, astronómii, medicíne dosiahli už iní pred nimi značné úspechy, a je možné, že Gréci od nich všeličo prevzali. Všetky tieto znalosti boli však len empirické a zlomkovité. Gréci ich prví spracovali do systému objektívne platných vedeckých poznatkov a priviedli ich na takú úroveň, že na jej prevýšenie potrebovalo ľudstvo tisícročia. V spoločenských vedách nemali na rozdiel od prírodných vied predchodcov. Stali sa zakladateľmi dejepisectva a štátovedy.

V Grécku uzreli svetlo sveta obdivuhodné umelecké diela, ktoré poskyujú dodnes estetický pôžitok a podnecujú k napodobňovaniu a prekonávaniu. Pravda, vynikajúce stavebné, sochárske a maliarske výtvory poznáme už z predošlých čias; to isté platí o poézii. Grécki umelci však

obohatili všetky druhy umenia novými tvorivými činmi, ktoré neboli opakovaním, a dosiahli nimi hranice dokonalosti. Grécko sa stalo rodnou krajinou umeleckej prózy a divadla. Dalo svetu aj najväčších dramatikov.

V Grécku sa po prvý raz v dejinách ozvala požiadavka, že vzdelanie má byť vecou všetkého slobodného ľudu. Kým inde bolo čítanie a písanie výsadou špecialistov a učenosť monopolom kňazov, v gréckych mestách existovali verejné školy a občanom sa všestranne umožňovala účasť na kultúre. Pritom vzdelávanie ducha sa spájalo s pestovaním telesnej zdatnosti. Prekvitala tu telovýchova a atletika, konali sa tu celonárodné športové a umelecké súťaže. Gréci si ako jediný staroveký národ vytýčili ideál kalokagatie, t.j. harmonického rozvoja ducha a tela, ktorý ostal ideálom dodnes.

Grékov nikdy nebolo priveľa; dnes ich je určite viac než kedykoľvek v antike. Stali sa však veľkým národom pred tvárou dejín. Národom, ktorý zaujal v dejinách vývinu ľudstva miesto, na aké si nemôže robiť nárok nijaký iný národ.

Grécko však nie je len krajina historických prvenstiev a vymožeností, pre ktoré si zaslúži náš obdiv. Ani krajina, kde bolo všetko ideálne: samé ideály v ňom nachádza len povrchný a jednostranný pozorovateľ.

Okrem demokracie poznalo Grécko aj menej prítlačivé formy vlády; vystriedalo ich takmer všetky, vrátane tyranie. Sloboda občanov spočívala na základoch, ktoré boli jej popretím: na systéme otroctva. Rovnosť medzi občanmi prechádzala občas v rovnosť a vždy v nadradenosť voči neobčanom; o rovnoprávnosti žien sa dá hovoriť takisto len v obmedzenej miere. Organizácia gréckych štátov nebola vždy najúčelnejšia. Mnoho programov a uznesení sa nepremenilo na skutok, sloboda a demokracia sa vždy nespájali s potrebnou občianskou disciplínou. Stalo sa priam príslovečné vnútornými spormi; politické rozpory sa v ňom neriešili len diskusiou a hlasovaním v sne, ale aj so zbraňou v ruke.

Neprestajne sa v ňom čosi dialo, stá-le ním hýbal nepokoj. Na rozdiel od umŕtvujúcej strnutosti orientálnych despotií ho však charakterizoval pokrok.

Grécky ľud žil síce v krásnej krajine, tešil sa politickým slobodám, zúčastňoval sa na kultúrnom a športovom živote, mal vcelku dostatok všetkého, čo potreboval na uspokojenie svojich hmotných potrieb. Napriek tomu nežil idylicky. Nesmierne mnoho vytrpel od nepriateľov, sám si aj vnútornými vojnami spôsobil more útrap. Poznal vrcholy víťazstva i hĺbkypádu, žiarivé príklady hrdinstva i podlosť zrady, cenu i zbytočnosť obetí. Väčšmi než iné národy sa v myslí i v srdci sužoval zlom, čo dolieha na ľudstvo; jeho básnici nám o tom podali nespočetné dôkazy. Ako vieme od jeho filozofov a historikov, pochopil aj, čím by mal a zároveň nemal byť. Bolo to strašné bremeno a neraz pod ním klesol. Vždy však znovu vstal.

Gréci to rozhodne nemali ľahké. Boli priekopníkmi na ceste európskych dejín a museli sa presekávať neprebádanou húštinou, kde iní našli už otvorenú cestu. Stáli pred otázkami, na ktoré museli odpovedať ako prví, pritom bez porady s historickými skúsenosťami. Žasneme, ako v týchto skúškach obstáli. A kde neobstáli, vidíme v nich len našich ľudských druhov.

Bilancia kladov a záporov je však jednoznačná. Po stáročia sa hovorilo o „gréckom zázraku“ a myslelo sa tým náhle zjavenie sa Grékov v plnej sláve ich tvorivej sily. Dnes však vieme, že Gréci nevstúpili na scénu dejín ako bohyňa Aténa, ktorá vyskočila z Diovej hlavy hneď v plnej zbroji. K svojim objavom, prvenstvám a vymoženostiam sa dopracovali. V mnohých prípadoch doslova prebojovali.

Ten zázrak je práve v tom, ako to dokázali. A aj v tom, že to dokázali.

Do Grécka neprichádzame ako cudzinci, ani ako turisti, ktorí chcú obdivovať len jeho prírodné krásy, folklór a buzuki, malebné pláže.

Prichádzame ako pútnici: po cestách, ktorými prešli Gréci zo šera predhistórie na výslnie slávy, po bojiskách ich vojsk a chrámoch ich bohov,

po hájoch filozofov a dielňach umelcov. Po stopách ich veľkých i všedných dní v dobe európskej mladosti, ktorá sa volá antika.

Táto púť nás zavedie i za hranice dnešného Grécka: veď gréckou pôdou bolo kedysi aj južné Taliansko so Sicíliou, bolo ňou takmer celé pobrežie Čierneho mora a donedávna aj západné pobrežie Turecka, dodnes je ňou republika Cyprus. Pôjdeme však ešte ďalej: do zbierok gréckeho umenia, ktoré sú roztrúsené po všetkých svetadieloch s výnimkou Antarktídy. Sprevádzať nás budú antickí autori a moderní bádatelia, no necháme sa viesť aj vlastnou zvedavosťou. Pôjdeme podľa možnosti rýchlo, ako si to žiadajú časy reportážnych skratiek a ostrých strihov filmu, a len po hlavných faktoch. Nie-

kedy sa hádam prinútíme k stručnosti, s akou sa ináč stretávame len pri prehľadoch správ. Napriek tomu si nájdeme čas posedieť si na miestach, kde sa odohrávali antické tragédie, kde do hlbín vekov zostúpili archeológovia, kde možno precítiť atmosféru. A občas sa zamyslíme. Spoločne, alebo každý sám v sebe.

Grécko stojí za túto cestu. Nielen pre potešenie z poznávania alebo z občerstvovania poznatkov, ale z dôvodov celkom praktických. Jeho dejiny a výtvary, videné z perspektívy nášho veku, umožňujú lepšie chápať mnohé, čo prišlo po nich. A okrem toho dávajú silu, istotu a – nebojme sa to povedať – optimizmus do budúcnosti.

December 1998, V.Z.

VOJTECH
ZAMAROVSKÝ

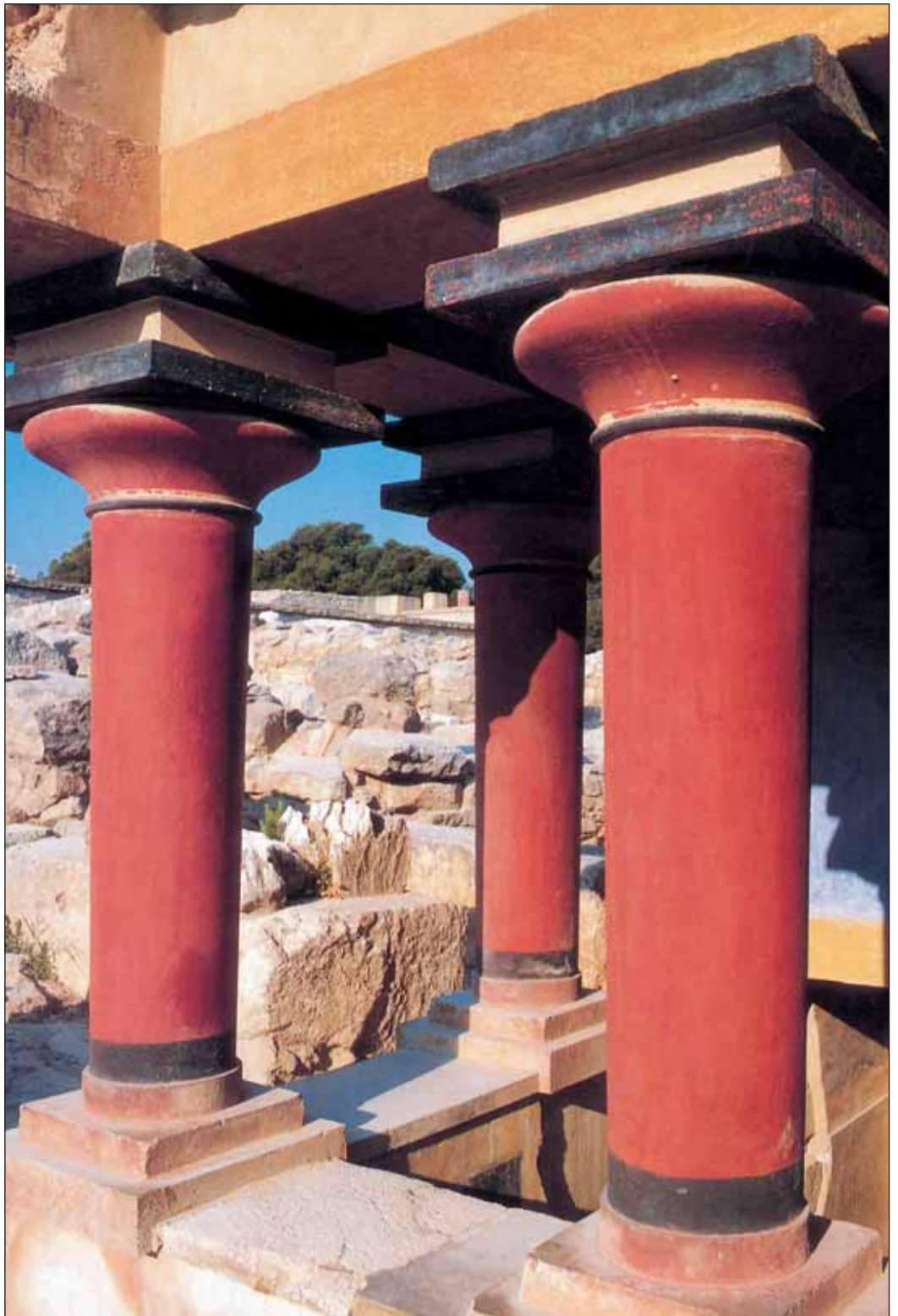
GRÉCKY
ZÁZRAK

Ostrov Andros

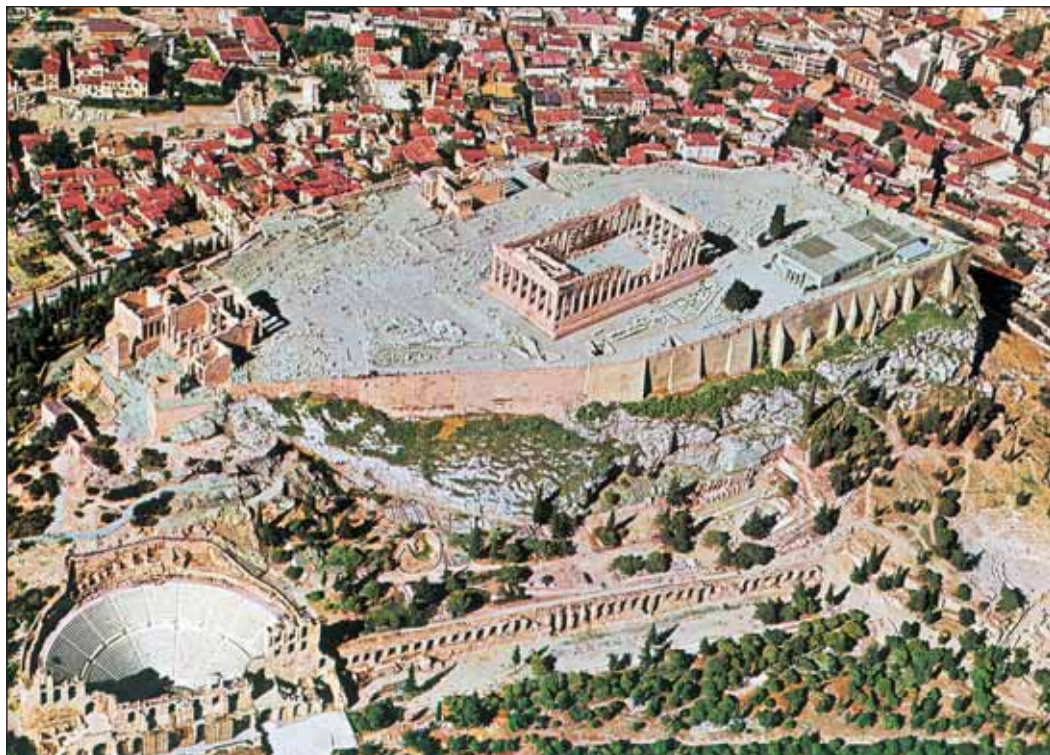
Ostrov Lesbos
a prístav Molivos

I. GRÉCKO PREDHISTÓRIE A MÝTOV

1. NAJSTARŠIA HELADA

Aténska Akropolis
– letecká snímka

Dostaneme sa tu cestou lastovičiek a bocianov, a to z Prahy za dve a pol hodiny. Prvým miestom, kde sa dotkneme jej pôdy, je Ellinikon, letecký prístav Atén.

„Heladou v Helade“ nazvali Gréci Atény pred dvoma a pol tisícročiami, „krásnym a výstavným mestom“ ich nazval Homér už predtým; platí to dodnes. Ležia v polkruhu belasých vrchov zvažujúcich sa k ešte belasejšiemu moru a vyrastajú z nich dve

biele zalesnené skaly: tristometrový kužeľ Lykabetos a neskutočne skutočná Akropolis. Tvoria mozaiku rovných a navzájom kolmých ulíc, prerušovaných parkmi a námestiami, takže pri pohľade z výšky pripomínajú novozaložené mesto; ich pôdorys vznikol naozaj na rysovacích doskách nedávnych architektov. Pri prvej návšteve prekvapujú moderným vzhľadom; ľudia tu žijú už bezmála päť tisícročí, ale väčšina budov nemá viac ako päťdesiat rokov.

Keď sa Atény oslobodili spod tureckej okupácie a stali sa roku 1834 hlavným mestom Grécka, mali dve tisíc obyvateľov. Dnes sú (spolu s prístavom Pireom) štvormiliónové veľkomesto.

Stredom Atén je námestie Syntagma, čiže Námestie ústavy. Jeho obdĺžnik prekrýva starovekú Záhradu Múz a slávny Lykeion, kde mal svoju filozofickú školu Aristoteles. Dominuje mu kráľovský palác na prírodnej terase, teraz premenený na parlament. Na rozdiel od podobných stavieb v krajinách s mladšou tradíciou vyzerá skromne a nepredstiera nijakú antickú starobylosť. Pred ním je hrob Neznámeho vojaka, čo padol za slobodu Grécka. Zdobia ho víťazné štíty a mramorový reliéf Umierajúceho bojovníka, vyhotovený podľa originálu z Afainho chrámu na Aigine, ktorý sa pri odvážaní gréckych pamiatok dostal do Mníchova. Ináč hotely dookola, cestovné kancelárie, obchody so všetkým možným a prúdy vyleštených áut najnovších typov by mohli byť v hociktorej západnej metropole. Tunajšie pouličné kaviarne však len v Paríži, palmové stromoradia v Ríme, koberce nízko strihaných trávnikov v Londýne, mramorová dlažba v Benátkach. Spojenie pôvodného a podobného dodáva ráz a svojráz aj uliciam a triedam, ktoré sa stadiaľ rozbiehajú na sedem strán, ako i druhému stredisku Atén, námestiu Omonia (Námestiu svornosti), ktorého fontánu previeva svieži dych mora.

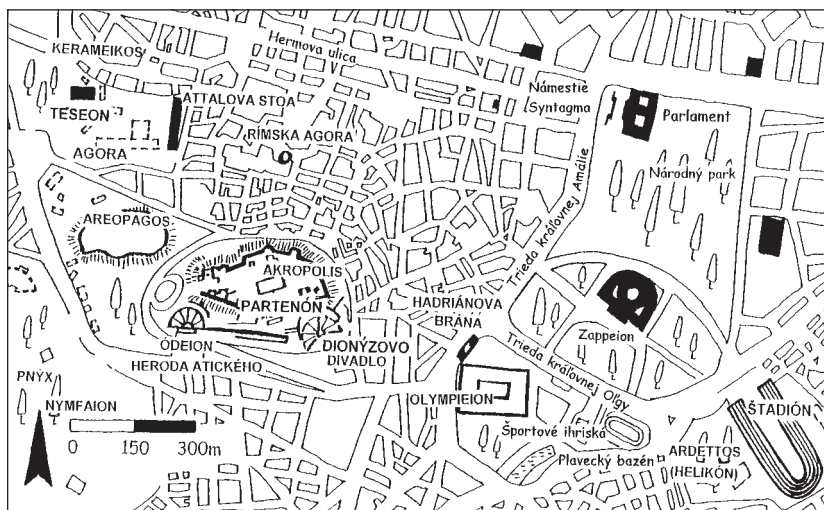
Márne budeme v Aténach hľadať vznešenosť renesancie, honosnosť baroka, ozdobnosť secesie; prevládajú v nich úhľadné a účelové stavby, ktorých hlavnou ozdobou je biela farba a mramor.

Stredoveké byzantské chrámy, ktorým sa moderná zástavba ohľaduplne vyhla, možno spočítať na prstoch. Historizujúci sloh predstavuje len Schliemannov „Trójsky dom“ a niekoľko tzv. novogréckych stavieb dánskeho architekta Hansena z devätnásteho storočia, najmä Univerzita, Akadémia a Bibliotéka. Objektív, pátrajúci po zvlášť typických námetoch, objaví ich len v tradičných uniformách evzonov pred parlamentom;

romantické uličky len v starej štvrti Plaka rovno pod Akropolis. Kto však v Aténach nejaký čas býval, potvrdí, že sú napriek státisícom denne sa valiacich áut „prijemné a príhodné pre život ľudí“, čo bola už antická požiadavka kladená na mesto. Ľudia v nich vyjdú pútnikovi po antickom Grécku vždy a vo všetkom v ústrety. Akoby tu ešte stále platil aténsky zákon, že neukázať pocestnému cestu sa tresce verejnou kľatbou.

Moderné Atény rozhodne odškodnia návštevníka, ktorý podľahol výročkom predstáv o Grécku a hľadal v nich starobylé mesto; čo však poskytnú tomu, kto do nich prišiel za starovekými pamiatkami, prevýši očakávanie. Pritom týchto pamiatok nie je, napríklad v porovnaní s Rímom, veľa; neslobodno však zamieňať originál s napodobeninou; medzi pozostatkami najznámejších gréckych a rímskych chrámov leží takmer toľko storočí ako medzi gotickou katedrálou Notre Dame v Paríži a novogotickou Katedrálou svätého Patricka v New Yorku. V Aténach sa predsa od sklonku antiky až do devätnásteho storočia iba ničilo. Svoje *barbaron ergon*, barbarské dielo, tu vykonali už predtým Peržania, Rimania, Partovia, Góti. Potom v ňom pokračovali Frankovia, Katalánci, Benáčtania; napokon ho s obzvláštnou dôkladnosťou dovŕšili Turci. Z Olympieia, najväčšieho aténskeho chrámu, ulúpil prvé stĺpy rímsky dobyvateľ Sulla roku 86 pred n. l. a ešte roku 1760 si dal jeden z nich vypáliť na vápno vtedajší turecký paša. Sochy a reliéfy odvíkali a ničili dobyvatelia, odvážali nadšenci, priekupníci i vedci...

Antické umelecké diela, ktoré po celom tom ničení a odvážaní v Aténach zostali, predstavujú len asi stotinu toho, čím sa pýšia stovky múzeí a zbierok na celom svete. Väčšinou pochádzajú z objavov v dvadsiatom storočí a spolu s najcennejšími nálezmi z celej krajiny sú v Národnom archeologickom múzeu, ktoré sa skrýva za palmovým sadom neďaleko námestia Omonia. Ďalšie nájdeme v iných múzeách, najmä na Akropolis a Agore. Napriek tomu, že sú iba zlomkom niekdajších pokladov, poskytujú skvelý pohľad do minulosti

Atény.
Stred mesta s hlavnými
starovekými pamiatkami

Grécka, ktorý názorne ilustruje, čo sa o nej píše v knihách. Antické pamiatky *in situ*, na pôvodnom mieste, sú rozptýlené na nevelkej ploche obdĺžnika, ktorého dlhšia strana má asi dva kilometre a kratšia pol kilometra. Ich prehliadku môžeme začať práve Olympieionom.

Olympieion leží na najvýchodnejšej strane aténskeho archeologického poľa, neďaleko olympijského štadióna z roku 1896, a dostaneme sa tam z námestia Syntagma Triedou kráľovnej Amálie alebo cez Národný park. Meno má podľa Dia Olympského, najvyššieho boha starých Grékov, ktorému ho kedysi zasvätili. Tradícia ho považovala za najstarší chrám pod slnkom. Založil ho vraj Deukalión, keď sa s manželkou Pyrrhou zachránil pred potopou sveta. Jeho základy položili však synovia aténskeho vládcu Peisistrata okolo roku 515 pred n. l., a to na mieste Diovhó chrámu, ktorý tu stál už predtým. Dokončiť ho dal cisár Hadrián roku 132 n. l. Jeho stavba trvala aj s prestávkami šesť a pol storočia. Filostratos ho nazval „veľkým víťazstvom nad časom“ a Lívius (ešte pred dokončením) „jedným chrámom v rozmeroch hodných veľkosti boha“. Postavili ho na umelej terase, ktorá mala rovnaký obvod ako rímske Koloseum a merala 108 krát 40 metrov. Zdobilo ho 104 korintských stĺpov z pentelského mramoru vysokých 17,5 metra. Trinásť sa ich zachovalo v skupine spojenej archi-

trávi na juhovýchodnej strane a človek si medzi nimi pripadá ako v kamennom lese. Dva ďalšie stoja osamelo. Do roku 1852 tu stál ešte jeden, na ktorom žilo v časoch raného kresťanstva postupne niekoľko pustovníkov. Zmietla ho však búrka a dnes leží ako rozrezaný strom v lôžku z lúčnych kvetov a paprade.

Dojem z Olympieionu je naozaj olympský. Prekonáva ho však pohľad na stavby, ktoré žiaria nad bralom Akropolis. Zamierime k nim: za Hadriánovú bránu, kde sa začína „staré mesto Teseovo“, ako dodnes hlása na nej nápis, prejdeme na promenádovú Triedu Dionýsia Areopagitu. Po pravej strane nás zväbia mramorové kreslá Dionýzovho divadla a nik nám nebráni, aby sme si do nich sadli. Tu mali pred dvadsiatimištyrmi storočiami premiéru Aischylove, Sofoklove a Euripidove tragédie, ktoré sa dožili repríz vo filme a televízii, i Aristofanove komédie... Za ďalším divadlom, odeónom Heroda Atického, ktoré je len o niekoľko storočí mladšie a dodnes v prevádzke, sa potom premôžeme, aby sme nezabočili k Propylejam – najlepšie sa má nechať na koniec. Cestou apoštolu Pavla, ktorý vraj tadiaľto kráčal k areopagu, kde predniesol svoju slávnú reč k Aténčanom, zostúpime na Kerameikos. Bola to stará štvrť hrnciarov s príľahlým cintorínom, a prehliadka takýchto miest nebýva zvyčajne lákavá. Tu však mali svoje

Atény, Agora –
tzv. Teseion
(v skutočnosti
Hefaisteion –
chrám zasvätený
bohovi Hefaistovi).
450 – 440 pred n. l.

dielne tvorcovia slávnych atických váz, tu pod zeleňou cyprusov našli svoj odpočinok najväčší mužovia Atén... Pri Dipylskej, čiže Dvojitej bráne so starými náhrobkami a novými vykopávkami, od ktorej viedla cesta k Platónovej akadémii a Epikurovej záhrade, sa potom obrátíme smerom na Agoru.

Agora bola hlavné aténske námestie, kde sa schádzali občania na rokovania o verejných veciach a na kus reči; bola aj sídlom štátnych úradov. Najstaršiu správu o nej máme z čias okolo roku 600 pred n. l., posledná sa týka zrušenia jej gymnázia okolo roku 400 n. l. Dnes je z nej pláň plná trosiek a rozvalín, upravená archeológmi a zarastená kríkami divých oleandrov, medzi ktorými vyčnievajú len torzá troch Gigantov. Zo sídla štátnej rady, hlavného veliteľstva vojska, chrámov a iných verejných budov sa zachovalo žalosťne málo; mnohé z tunajších ruín sa už nedajú ani identifikovať. Oproti obnovej Attalovej stoe, za ktorej stĺporadím je dnes múzeum, stojí na miernej vyvýšenine a v hustom trávniku kontrast tohto obrazu skazy: najlepšie zachovaný antický chrám vôbec. Volá sa Teseion, podľa metóp zobrazujúcich Teseove činy, a ako ukázal moderný výskum, pôvodne bol zasvätený bohu Hefaistovi. Pochádza z rokov 450 – 440 pred n. l.; okolo roku 450 n. l. ho prekrstili na Chrám svätého Juraja a posledné bohoslužby sa v ňom konali 13. decembra 1834, na

počet' príchodu prvého kráľa oslobodeného Grécka do Atén.

Na ukončenie prehliadky aténskeho archeologického poľa neostáva už veľa: niekdajšie zhromaždisko ľudu na vrchu Pyknu, zvyšky Hadriánovej knižnice so šiestimi korintskými stĺpmi, rozptýlené pozostatky mestských hradieb, ruiny Rímskej agory s mramorovou Vežou vetrov z konca 2. storočia pred n. l. a Lysikratov pomník, pri ktorom skladal svoje reči Demostenes a o dvadsaťjeden storočí neskôr Byron svoje básne. Ináč nič – len Akropolis!

Je to vyvrcholenie cesty do Atén a po Aténach. Hoci ju už dávno poznáme z nespočetných fotografií a opisov, hoci sme ju mali počas celej našej prechádzky ustavične na očiach, prichodíme si na nej ako v prvý deň stvorenia. Veľkoleposť sa tu spája s krásou a krása s majestátnosťou vekov na najvyššej možnej úrovni. Všetko, čo sme o nej čítali a počuli, zdá sa nám naraz chabé a nevístiteľné. Keď sme ju po prvý raz zazreli pri prílete z výšky, zastavil sa nám dych a želali sme si zastaviť čas. Tvárou v tvár jej stavbám sa nám zastavuje srdce.

Na Akropolis sa vystupuje odbočkou z triedy Dionýsia Areopagitu alebo uličkami od Rímskej agory. Ináč ako hlavnou bránou sa na ňu dostane len skalolezec alebo parašutista. Jej svahy sú strmé, miestami priam kolmé, a vo výške stopäťdesiat met-

rov sa končí plošinou, ktorú obopína nevysoká hradba. Celá jej plocha meria sotva tri hektáre a zväčša je pokrytá rozlámanými stĺpmi a mramorovým štrkom, spod ktorého vyrastá riedka vyblednutá tráva. Archeológovia tu zistili vyše sto objektov alebo aspoň miest, kde kedysi stáli. My si zatiaľ všimneme len štyri najdôležitejšie a najzachovanejšie – veď sa sem ešte vrátíme.

Prvý z nich sú Propyleje, monumentálna vstupná brána so stĺporadím v dórskom slohu a z pentelského mramoru, postavená architektom Mnesiklom v rokoch 437 – 432 pred

chrámu na Akropolis, kedysi básniky a dnes bežne zvaného Partenón.

Partenón natoľko vynikal nad ostatnými stavbami, že sa nemusel od nich odlišovať osobitým menom. Gréci ho pôvodne nazývali jednoducho Chrám podobne ako Homéra Básnik. Bol vytvorený („postavený“ sa tu akosi nedá povedať) z pentelského mramoru namiesto starého Hekatompeda, Chrámu o sto stopách, a to na štvorstupňovej základni. Jeho pôdorys meral 69,5 krát 30,9 metra a lemovalo ho 46 dórskeho stĺpov vysokých 10,4 metra, ktoré boli na čelnej i zadnej strane zdvojené. Tieto

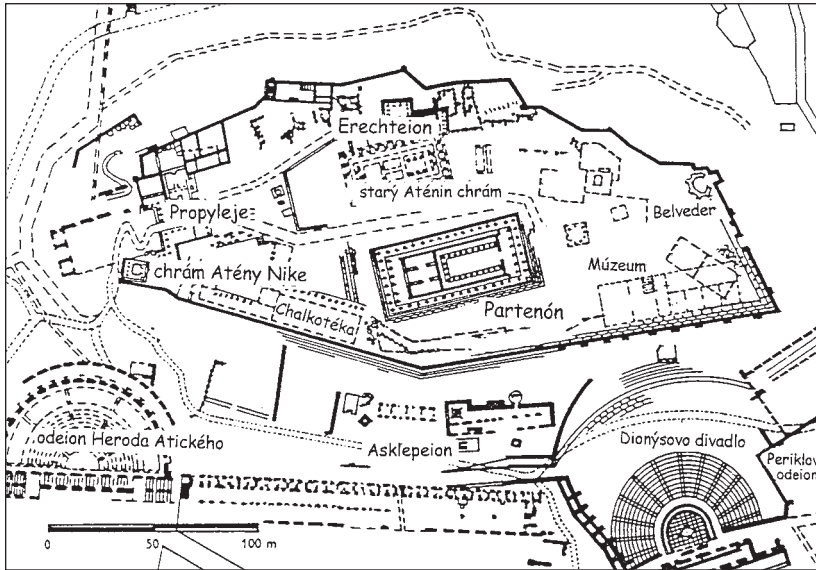
Atény – Propyleje n. I. Jej stredom viedla kedysi Svätá cesta panaténajských sprievodov, v severnom krídle bola aténska Pinakotéka, v južnom svätyňa Hór. Pred zvyškami tejto svätyne na terase vyčnievajúceho brala stojí pôvabný iónsky chrám Atény Nike. Je nevelký a z bieleho mramoru; pochádza z rokov 427 – 424 pred n. I. Postavil ho Kallikrates, ktorý bol spolu s Iktinom aj staviteľom najslávnejšieho

rozmary, samy osebe úctyhodné, prekonávala však jeho výzdoba. Tvorilo ju 92 štvorcových metóp s vysokým reliéfom, 160 metrov vlysu s nízkym reliéfom a vyše 40 štítových soch v nadživotnej veľkosti. Jeho výstavbu viedol z umeleckej stránky Feidias, jeden z najväčších sochárov všetkých čias, a z organizačnej Perikles, najväčší aténsky štátnik. Boli do nej zapojení všetci vtedajší aténski umel-

ci a všetky finančné zdroje aténskeho štátu z čias jeho najväčšieho rozkvetu. Práce na ňom sa začali roku 447 pred n. l. a skončili sa roku 432 pred n. l., trvali teda iba pätnásť rokov. Zsvätený bol bohyni Aténe Partenos (Panenskej), a to už roku 438 pred n. l., keď v ňom vztyčili jej sochu zo zлата a slonoviny, ktorú vytvoril Feidias.

Severnú stranu Akropolis krásli Erechteion, skupina svätýň na nerovnako vysokej základni s otvorenou Sieňou kór (dievčat), ktorej stĺpy sú stvárnené do ženských postáv (karyatíd). Pochádza z rokov 421 až 406 pred n. l. a slúžil kultu najstarších

vaný, že ho po oslobodení Grécka doslova znovu postavili (z pôvodného materiálu). Turci ho totiž roku 1686 zbúrali, aby si na jeho mieste urobili delostrelecké stanovište. Partenón bol dve tisícročia hlavným aténskym chrámom; prvých tisíc rokov Panenskej Atény, druhých Panny Márie. V 16. storočí sa zmenil na mešitu a dostal minaret, v 17. storočí ho turecký veliteľ Akropolis povýšil na sklad pušného prachu. Za vojny s Benátčanmi, dňa 26. septembra 1687 o siedmej hodine večer, ho zasiahla zablúdená guľa delostrelcov grófa Königsmarka, ktorú vystrelil,

Akropolis, hlavné antické pamiatky. Podrobná archeologická mapa tu zaznamenáva vyše sto objektov

aténskych bohov a hrdinov. Meno má podľa mýtického Erechtea, prvého aténskeho kráľa, ktorý položil život v boji za svoje mesto. Je najkrajším príkladom iónskeho slohu – ako Partenón dórskeho.

Zo všetkých týchto stavieb (o ďalších ani nevraviac) sú dnes, žiaľ, iba trosky; napriek tomu vládnu Aténiemu mestu. Ich skaza je dielom nedávnych čias a prebehla ešte rýchlejšie ako ich stavba. Ako prvé postihla Propyleje, v ktorých si Turci uskladňovali muníciu. Roku 1640 ich zasiahol blesk a výbuch zničil, čo mohol. Erechteion si zas dajaký paša premenil na hárem a pre svoje dámy ho patrične zmodernizoval. Chrám Atény Nike vyzerá preto taký zacho-

ako ukázalo vyšetovanie nariadené dóžom Morosinim, akýsi Starobenátčan menom Schwarz. Od tých čias sa výzor Partenónu takmer nezmenil – ibaže v rokoch 1801 – 1802 odviezol z neho lord Elgin do Londýna vyše 200 debien sochárskej výzdoby (aj s jednou karyatídou z Erechteia).

Nechajme však zatiaľ podrobnosti bokom a nerušme si dojmy úvahami: je na to priskoro. Beztak sme si doteraz všimli vlastne len stavby.

Musíme sa poobzerať po mnohom inom. Predovšetkým po ľuďoch.

Gréci, s ktorými sa stretávame na aténskych uliciach, sú priami potomkovia budovateľov Akropolis, bojovní-

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

GRÉCKY ZÁZRAK

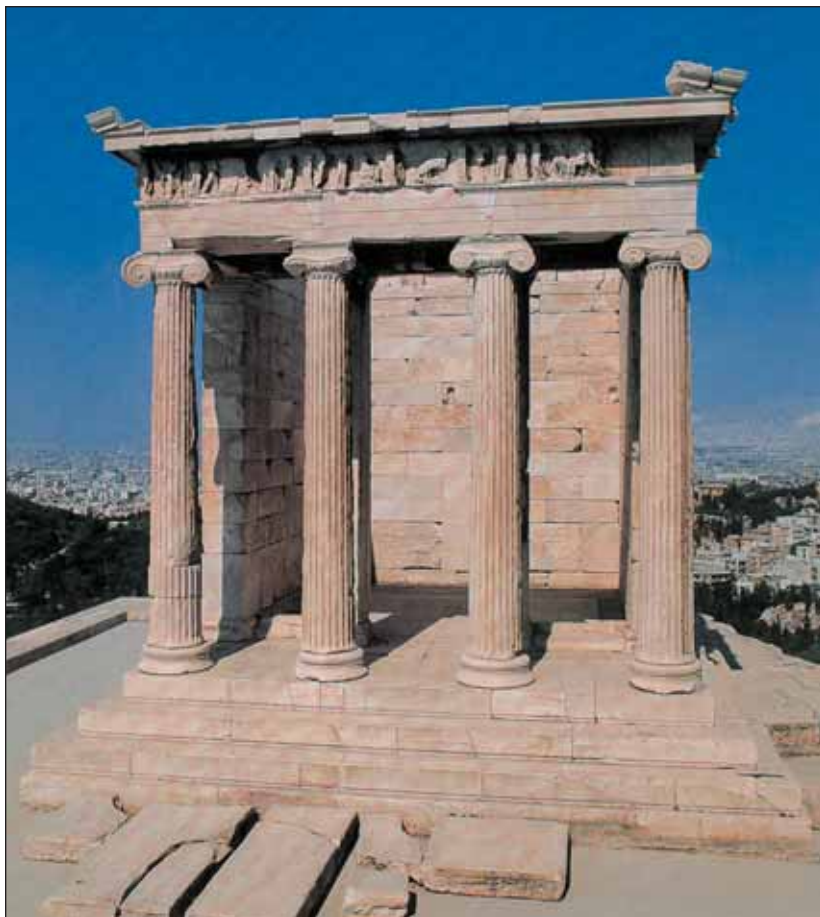

Kritias – Eféb,
asi 480 pred n. l.
Výška 24,5 cm.
Múzeum Akropolis,
Atény

kov od Maratónu, účastníkov snemov na Pykne. Kým ľudia pod pyramídami v Gíze alebo pri hradbách Babylonu nemajú so vznikom týchto dávnych divov sveta nič spoločné (sú to Arabi, ktorí sa tam usadili po dobytelských vojnových v 7. storočí n. l.), Gréci môžu aj pred najstaršou stavebnou alebo písomnou pamiatkou vo svojej vlasti povedať: toto je naše dielo. Žijú tu nepretržite už vyše sto generácií ľudského rodu.

Sprítomnime si obraz, ktorý nám o sebe zanechali z antiky, a konfrontujme ho s dneškom. Pred univerzitnou kolonádou debatuje skupina štu-

ba. Starý kňaz, pozdravovaný chodcami, vyzereá so svojou bradou ako *Aristoteles* z viedenského múzea, jeho sprievodca ako Polyuktov *Demostenes*. Dievčatá kráčajú, akoby vystúpili z atických reliéfov, chýbajú im len amfory, v ktorých by niesli vodu zo studne... Isteže sú medzi nimi aj ľudia vzdialení antickým typom; napriek tomu sa od svojich dávnych predkov odlišujú väčšinou len oblečením. To neplatí iba o Aténach; rovnako je to v Solúne a v Sparte, v údoliach Arkádie, na ostrovoch Kyklád a Dodekanéz, vo všetkých mestách a dedinách Grécka.

Atény – Chrám
Atény Nike,
420 pred n. l.

dentov. Sú medzi nimi mladíci navlas podobní tým, ktorých zobrazil na partenónskom vlyse azda sám Feidias. Na druhej strane sa zastavila skupina námorníkov, každý druhý z nich by mohol stáť ako model Kritiovho *Efé-*

Azda ešte viac styčných bodov ako vo fyzickom zjave nájdeme medzi dnešnými a antickými Grékmi v osobných vlastnostiach a psychickom založení. Niektoré sú zrejme hneď na prvý pohľad; napríklad príslovecná